

S. Turcsányi Ildikó:

50 éve hunyt el a „békési” régészprofesszor, Banner János

2021. június 29-én volt **50 éve**, hogy Budapesten elhunyt Banner János, a kiváló ősrégész, néprajzkutató és művelődéstörténész. Utolsó percig végigdolgozott élete során mindvégig hű maradt saját elvárásaihoz: *„Mentem a magam útján, mert az ember sohasem járhat a másén.”*¹ Régészeti kutatásai ma is példa értékűek, tudományos következtetései ma is stabil alapot jelentenek a mai és az eljövendő idők kutatóinak. Bár nem Békésen született (1888. március 6. Székudvar, Arad megye), gyermekkorát Békésen töltötte, s munkás élete során mindvégig szülőföldjeként szerette ezt a tájat. *„Sohasem vallottam magamat másnak mint békésinek, s azt hiszem ezután sem fogom, hiszen minden ifjúkori emlékem ide fűz.”* – írta 80 éves korában². Kemény munkával telt, hosszú kutatóévei alatt hűségesen vissza-visszatért fogadott pátriájába, egy-egy békési témájú dolgozat, ásatás idejére, mert mint mondta: *„Gazdag ez a terület, mint Alföldünk minden része, csak a kutató szakértelmét és ásját várja, amely bizonyára még sok figyelemre méltót találhat a föld alatt, amely évszázadok, évezredek óta gondosan megőrizte.”*³

A család a Wieland-ház udvarán, középen ül az örök példakép, a nagypapa, Wieland János, elől balszélén a kis Banner János⁴

Életrajzát megírták, munkásságát részletesen feldolgozták, így békésiként most városunkhoz való kötődését szeretnénk ismertetni. Itt ragadt rá a régiségek szeretete, a család és az iskola irányította választott hivatása, a régészet felé. Emlékezőként életének ezt a szegmensét szeretnénk most bemutatni.

¹ Békés-Kolozsvár-Jászberény-Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig) Gyula 1990. 41. o.

² JMM.Td.88.44.1.

³ Békési Élet 1971/2. 285-290. o.

⁴ JMM.F.3701.

Édesanyjuk korai halála után apja a család anyai rokonaira bízta Banner Jánost és testvéreit. 1896-ban hozták őket Békésre, itt a Petőfi u. 8. szám alatt laktak. Ez az első békési gyógyszerész, Koritsánszky Mihály leányának, özv. Wieland Jánosné Koritsánszky Apollóniának, a kedves „Grósz”-nak a háza volt. *„Nyolc éves voltam, amikor a millennium évében, nagyanyám házához, Békésre kerültem.”* – írta visszaemlékezéseiben⁵.

Elemi iskoláit a boros-sebesi osztatlan, hatosztályos iskolában kezdte, majd Békésen a községi fiúiskolában fejezte be. 1898-ban kezdte a gimnáziumot, az ún. Kollégium épületében. Gyermekkorára emlékező írásaiból forrásértékű helytörténeti információkat gyűjthetünk a millennium-korabeli békési középületekről is: *„Naponta elmentünk a Nagyház előtt – uraság házának mondta a hivatalos használat -, az udvarán is sokszor megfordultunk, de ugyan ki hívta volna fel figyelmünket nemes árkádjaira, szép és érdekes homlokzatára. Különös épület volt s ma is az. Magas pincéje, 10-15 lépcsőn megközelíthető földszintje és e fölött két emeletes magtára volt. Két-három szobában volt az uradalom központja, a pénztárral, saját telefonközponttal. Az épület többi része a grófi család céljait szolgálta, ha nagy véletlenül egyik-másik tagja itt tartózkodott, leginkább a téli nagy vadászatok idején. (El ne felejtsem: itt volt az uradalmi levéltár.)*

A másik műemlék a művelődést szolgálta. Az öreg kollégium, kora izlésének megfelelően épített, máig is szép teret záró épülete. A múlt század negyvenes éveiben épült a református tanügy szolgálatában, a katolikus földesúr legjelentékenyebb támogatásával. Sok szegény parasztfiút nevelt ez az épület, s a község első „múzeum”-át is magában foglalta.

Jártuk a körüljárós tornyú református templomot, sohasem figyelmeztetett bennünket senki a torony és templom nemes egyszerűségére, kitűnő térhatására, pedig ma már minden hozzáértő tudja, hogy az Alföld egyik legszebb kálvinista temploma.

Nap-nap után megfordultunk a Benedicty – egykor Koritsánszky patika bolthajtású helyiségében s a mellette lévő ún. patika szobában, amelyet az államosítás utáni terjeszkedni akarás törölt ki a műemlékek sorából, pedig tudta, hogy mit alkot az az ismeretlen építőmester, aki 1821-ben építette. Sokat jártunk a Hajnal-házba. Sokat ültünk széles, árkádszerű magas folyosóján, de csak nemrég derült ki erről is, hogy jelentős polgári műemlék, mint ahogy az a Körös-parti Jantyik-ház, a polgárosult gazdag parasztház tipikus példája. (Itt született a festő Jantyik Mátyás.)”⁶

Nagyanyja házában találkozott először a régiségek szeretetével: *„Ekkor hallottam először múzeumról, s ekkor tudtam meg, hogy az arra való, hogy a régi idők emlékeit megőrizze. És ekkor kezdtek belém nevelni ezeknek a családi és történeti emlékeknek tiszteletét és megbecsülését.”⁷* Ennek hatására jött létre első saját gyűjteménye: *„A gyűjtés óvatos körültekintéssel kezdődött a szobákban, színben, padláson. ... A családi tanács látva a múzeum gyors fejlődését, a háromajtós szekrényt nekem adta s ezzel az épület kérdésének megoldása megindult a maga útján.”⁸* Banner János később is azt vallotta, hogy a gyűjtés a muzeológus legfőbb feladata. Mint régész, leglényegesebb feladatnak a leletanyag megmentését, megtisztítását, restaurálását, konzerválását, szakszerű nyilvántartásba vételét, biztonságos és hozzáférhető módon való őrzését tekintette. A múzeumi gyűjtőmunkának az elvégzéséhez megfelelő, folyama-

⁵ Békés-Kolozsvár-Jászberény-Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig) Gyula 1990. 11. o.

⁶ Uaz. 13-14. o.

⁷ Uaz. 12. o.

⁸ Uaz. 18. o.

tosan gyarapodó szakismereteket kívánt és mindenekelőtt fáradhatatlan szorgalmat, kitartó munkát, sőt kimondottan az úgynevezett „apró munkát”, illetve az apró munka pontos, következetes elvégzését. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy a múzeumban végzett tudományos munka nélkül, attól függetlenül, nem annak az eredményeit propagálva, közkinccsé téve lehessen „népművelési munkát” végezni. Éppen ezért a múzeumi ismeretterjesztés fogalmi körét meglehetősen szűkre húzta meg, csak a múzeumi tudományos munkához kapcsolódó, azon alapuló tevékenységet ismerte el. A sajátos múzeumi, tehát más intézmény által nem végezhető ismeretterjesztésnek volt a híve.

Banner János házimúzeuma, középiskolás korában⁹

Gimnazistaként¹⁰ erősen érdeklődött a povádi - akkor még ismeretlen korú - lelőhely iránt: „Povád már a századforduló első éveiben az ígéret földjébe tartozott s a vele való foglalkozás még csak növelte a régi cserepek iránti érdeklődésemet.” – írta¹¹. 1905 nyarán, 17 évesen gyűjtést is folytatott itt diáktársaival: „Nyáron olyan régiséggyűjtést végeztünk Povádon, amelyet addig tudtommal senki se végzett, de azóta – nem merném mondani, hogy az én példámot követve – komolyabb és felkészült formában többször is megismételtek, elsüllyedt városok vagy éppen elsüllyedt hajók kincseinek kutatására.”¹²

1906-ban érettségizett, de súlyos mellhártyagyulladás miatt nem a többiekkel május 15-én, hanem külön miniszteri engedéllyel június 14-én. Ez szerencsésen befolyásolta további

⁹ JMM.F.4392.

¹⁰ A fotón az érettségiző Banner János. JMM.F.3704.

¹¹ Békés-Kolozsvár-Jászberény-Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig) Gyula 1990. 18. o.

¹² Uaz. 22. o.

sorsát is, a családi tanács ugyanis úgy döntött, hogy mégse folytassa a családi hagyományt, egészségi állapotára való tekintettel nem kell patikusnak lennie. Tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán folytatta, de mivel „nem éreztem magam otthon ezen a biflázással foglalkozó pályán sehogysé”¹³, családi hozzájárulással már a második félévben történelem-földrajz szakra iratkozott át. Itt alkalma nyílt régészeti stúdiumokat is hallgatni, s múzeumi munkába is bekapcsolódhatott. Végül pedig földrajzprofesszora, Cholnoky Jenő a néprajz tárgykörében írt dolgozatokat földrajzi disszertációnak fogadta el. Bátyjáról, Benedekről írt nekrológiájában¹⁴ így emlékezik vissza saját dolgozatára:

„Az először kitűzött témát – Vác települése – megváltoztatni kértem. De, hogy lássa, nem a munkától akarok megszökni – hiszen szakdolgozat nélkül nem lehet vizsgázni -, azonnal elő is álltam a magam javaslatával. A nyarat úgy is otthon, Békésen töltöttem és szívesen feldolgozom a község népi építkezését. Ezen a területen ... soha senki néprajzzal nem foglalkozott. Szót értettünk és én egyetemi dolgaim végeztével, 1909. június 29-én már beleírtam a dátumot frissen vásárolt rajzfüzetembe, megvettem a szükséges egyéb füzeteket, kölcsön kértem az Emperl Gyula lemezes, hat kazettás, harmonikás fényképezőgépét, és Banner Benedekkel együtt hozzákezdtem a munkához. Nem volt olyan utcája Békésnek, amelyiket be ne jártuk, és kevés olyan, ahol egy-két házat padlásával együtt meg ne néztünk volna. Délelőtt és estefelé dolgoztunk a terepen, hol a városban, hol a tanyákon, délután rajzoltuk a települési térképet, rendeztük az anyagot, s mire vége lett a nyárnak, a két és fél hónapos munka eredményeként, örömmel vittem az eljövendő dolgozat feldolgozásra váró anyagát Kolozsvárra.” 1910-ben disszertációja megvédésével ledoktorál, 1911-ben középiskolai tanári oklevelet, 1914-ben régészet-néprajz szakos végbizonyítványt szerez. Szakdolgozata – kb. negyedére csökkentve, válogatott rajzokkal, de térképek nélkül – „A békési magyarság népi építkezése” címmel meg is jelent a Néprajzi Értesítő 1910. évi számában. Tanulmánya mind a mai napig nélkülözhetetlen forrása a népi építészettel foglalkozó néprajzosok számára. Feltehetően eredetileg disszertációjának része volt az 1913-ban ugyancsak a Néprajzi Értesítőben megjelent „Békési cigány lakások” című kisebb írás is.

Friss diplomásként¹⁵ a jászberényi állami főgimnáziumba került helyettes tanárnak,

1913. májusában – mellékfoglalkozásként – megválasztották a Jászmúzeum őrévé. 1920-tól 1923-ig a szegedi főreáliskola tanára lett, emellett bekapcsolódott a szegedi múzeum munkájába is. 1923-tól magántanárként tárgyi néprajzot tanított a szegedi egyetemen, majd 1924-től a régészeti tanszéken kapott adjunktusi állást. Fiatalkori, pótolhatatlan megfigyeléseit felhasználva több kisebb békési témájú néprajzi írást is kiadott ezekben az években, a Föld és Ember 1924. évi számában megjelent „Adatok a békési határ XVIII. századi vízrajzához” című dolgozata máig alapvető forrásmunka. Feltehetően ez, a békési határ (az eredeti, nagy kiterjedésű határ) régi vízrajzának tüzetes felderítése során végzett terepmunkája lehetett Banner János első alapos „helyszíni gyakorlata”. De máig ható módszertani értékekkel bír „Adatok Békés

¹³ Uaz. 23. o.

¹⁴ Békési Élet 1970/2. 233-242. o.

¹⁵ A fotón friss diplomásként, JMM.F.4391.

megye településföldrajzához” (Föld és Ember 1922), „A békési pásztorok élete a XVIII. században” (Népünk és Nyelvünk 1929) és „A békési községi levéltárban őrzött Litterae Currentales viselettörténeti adatai” (Népünk és Nyelvünk 1933) című írása is.

Továbbra is figyelemmel követte diákkori kincsesbányájának, a povádi régészeti lelőhelynek sorsát, már régész-professzorként a szegedi egyetem hallgatóival 1925-ben két, 1927-ben pedig egy esetben gyűjtöttek itt. Ezek után jelentette meg az Archaeologiai Értesítőben (1930) „A tiszai kultúra két ismeretlen lelőhelyéről” című dolgozatát, melyben elvégezte az újkőkori település kormeghatározását. Banner János szerint a lakóhelyszeretet formálásának és ébrentartásának feladata döntő mértékben a tudományos megalapozottságú helytörténet-írásra és az arra támaszkodó, igényes népszerűsítésre hárul.

1937-1946. között a szegedi egyetem Régiségtudományi Tanszékének vezetőjévé nevezték ki, majd 1946-tól a budapesti tudományegyetem Régészeti Tanszékének élére került, és nevelt fel több régésznevezdedet 1968-as nyugdíjazásáig. Az 1950-1960. közötti években több ásatási szezonon át feltárásokat – akkoriban a megye egyik legnagyobb szabású ásatása volt - is végzett fogadott pátriájában, Békés-Városerdő Várdomb elnevezésű részén (a terület ma közigazgatásilag Tarhoshoz tartozik). A sok évig tartó ásató munka során a Várdomb területén egy későbronzkori erődített tell-települést tárt fel, az eredményekről több kisebb közlemény is napvilágot látott. (Bronzkori házak a békési Várdombon – Archaeologiai Értesítő 1955.; Tarhos-Várdomb – Archaeologiai Értesítő 1960.) Az ásatás teljes feldolgozása azonban csak halála után, 1974-ben jelent meg német nyelven az Acta Archaeologica Hungarica sorozatban, „Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés” címmel.

Békés-Várdomb, 1959: Elöl ül az ekkor 71 éves Banner János, hátul balról az ásatásban közreműködő, szintén elismert régészek: Kalicz Nándor, Bóna István és Kemenczei Tibor¹⁶

Kapcsolata diákkora városával sohasem szűnt meg, békési részről is évente érkeztek a születésnapjára jókívánások. A 81. születésnapjára kapott (1969) jókívánásokat az alábbi sza-

¹⁶ Fotó a könyv hátsó borítójáról

vakkal köszönte meg: „... nem csak írásban, de írással is köszönöm, sőt fizetni is szeretnék érte, ha erőm engedi a város története két kérdésének tisztázásával, de legalább is a tisztázáshoz közelebb hozásával. Nem nagy dolgról van szó. A két kérdés már évek óta foglalkoztat engem, a másik 100, vagy talán inkább 200 esztendeje többeket, akik a község történetével szóban vagy írásban foglalkoztak, de különböző eredményre jutottak. Most talán közelebb vagyunk a megoldáshoz. Egyelőre ne legyen szó arról, miről van szó. Sajnos nem olyan eget verő ügyről, amely a városi rangot közelebb hozza.”¹⁷ A levélben említett kérdés a békési vár helyének meghatározása volt, melyet az aprólékos kutatómunka, és az általa felfedezett Intravillanum Oppidi Békés című térkép alapján a Kastélyzugban határozott meg. A dolgozat a Békési Élet 1970/1. számában „A békési vár (castrum, castellum, palánk) földrajzi helye” címmel jelent meg, eredményét a tudományos szakma is elismerte, hatására többször is folytak ásatások az általa megjelölt területen. A honismereti folyóirat szerkesztőinek köszönhetjük, hogy ezekben az években igyekeztek minél több kisebb-nagyobb írását leközzölni: 1970 – Időjárási adatok Békésről; Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról, 1971 – A békési rév; A békési fafaragásról és a temetőkről.

Utolsó nyilvános szereplése is Békésen zajlott le. Régóta szívügye volt, hogy egy békési régészeti leletekből álló kiállítást létrehozson. 1966-ban így írt erről: „Arra gondoltam: nem lehetne egy szobát a Békésen előkerült anyagból berendezni, természetesen a csabai múzeum tulajdonjogának fenntartásával. Van ott a Várdombról kikerült anyagon kívül egyéb is ... Milyen szép és tanulságos kiállítást lehetne rendezni belőle.”¹⁸ Próbálkozása – hosszas szervezés után – sikerrel járt, 1970. október 25-én megnyílt a Nagyházban a „Várak Békés határában” című régészeti kiállítás. Itt elmondott megnyitói beszédében¹⁹ hangzott el az az örökérvényű gondolata, melyhez egész életében hű maradt: „... a cserép igazat mond, ha nem mi akarunk beszélni helyette.”

Banner János a kiállítás megnyitásakor, mellette Tábori György, a múzeum akkori igazgatója²⁰

A hozzá közel állók tudták, hogy még élete utolsó napjaiban is Somlyai Gábor békési históriájának problémáit boncolgatta, a régi Békési Olvasó Társaságról írott munkáját rendezte sajtó alá a Békési Élet számára csakúgy, mint a békési vár hétköznapi életéről tervezett

¹⁷ JMM.Td.88.44.3.

¹⁸ JMM.Td.88.46.1.

¹⁹ megjelent: Békési Élet 1971/2. 285-290. o.

²⁰ JMM.F.3693.

tanulmányokat. Sajnos ezek, sok más írásához hasonlóan (A békési malmok; Egy gazdag békési polgár lomtára két szárazmalomban; Halászati jegyzetek Békésről, Szeghalomról, Vésztőről; A békési skanzen; A békési gimnázium múzeuma; Legendák Békés eredetéről)²¹ kéziratként kiadatlanok maradtak. A Banner Jánossal szembeni adósságokat valamelyest törlesztve a Békési Élet 1983-ban „Békés város a századfordulón”, majd 1988-ban „Arcok a gyerekkorból” címmel részleteket közölt helytörténeti szempontból rendkívül sok információval szolgáló visszaemlékezéseiből.

1988-ban, születésének centenáriumán Békésen és Hódmezővásárhelyen (régészeti kutatásainak másik célpontja) emlékülést rendeztek, a Nagyház falán emléktáblát avattunk a tiszteletére. Az emlékezések és méltatások 1989-ben „Banner János emlékezete” címen meg is jelentek. 1990-ben „Békés-Kolozsvár-Jászberény-Szeged” címen egy kötetben emlékiratait (1945-ig terjedő időszak) is kiadták. (Hagyatékának városunkhoz köthető részét utódai ekkor ajándékozták a Jantyik Mátyás Múzeumnak²².)

Őszintén reméljük, hogy e példa értékű magatartás, ragaszkodás követőkre talál; hogy mi, ma itt élő emberek se csak lakóhelyünként, valóban szűkebb hazánkként tiszteljük városunkat, miként azt Banner János tette: *„Tudományos munkám is a községgel kezdődött és úgy látszik azzal is fejeződik be. ... Még sokszor visszatértem néprajzi, földrajzi és művelődéstörténeti kérdésekre, amelyek Békésről szólnak, bármilyen igénytelenek is voltak. ... Az az igazság, hogy kisdiák koromtól érdekelt a múlt – az otthonommá lett község múltja és kiszélesítve az érdeklődést az egész Alföldre, sőt: az egész országra, ennek felderítésén dolgoztam utolsó nagy munkámig. ... A jól végzett munka értékét nem a külsőségek adják, hanem a belső jó érzés, az elvégzett munka felemelő tudata.”*²³

²¹ A kéziratok megtalálhatók a múzeumi Banner-hagyatékban

²² JMM.Td.88.44.1.-34.; JMM.Td.94.51.1.-92. és 94.1.1.-14.

²³ JMM.Td.88.44.1.